

TOPLAM AHLAK FELSEFESİ ve TOPLAM AHLAK YÖNETİMİ*

Coşkun Can Aktan

I.GİRİŞ

“Herkes ahlaklı olmayınca hiç kimse ahlaklı olamaz.”
Herbert Spencer

Ahlak İlkeleri (The Principles of Ethics) adlı eserinde Herbert Spencer (1820-1903) *“herkes ahlaklı olmayınca hiç kimse ahlaklı olamaz.”* diye yazar. Yani birinin ahlaka uygun olmayan davranışlarda bulunması diğerlerinin de ahlak-dışı (gayri ahlaki) davranmasına neden olabilir. 19. yüzyılda yaşamış önemli liberal filozoflardan biri olan Spencer’in ahlak konusunda verdiği mesaj oldukça açıktır; bir kişinin ahlaklı olması yetmez!... Ya da bir tek alanda ahlaka uygun olan davranışların bulunması yeterli değildir, tüm alanlarda ahlaka uygun ilkelerin ve standartların yürürlükte olması gerekir. Bu çalışmanın ana konusu da buradan hareketle *“toplam ahlak”*tır. Ahlaki ilkelerin, kuralların ve kurumların sadece bir alanda var olması yeterli değildir. Ahlak *“bütünseldir”* ve sosyal düzenin tüm alanlarında ve kurumlarında ahlaki ilkelerin tesis edilmesi gerekir.

II.TOPLAM AHLAK

Temiz Toplum ya da Ahlaki Toplum düzeni oluşturmak için başlıca şu alanlarda ahlakın tesis edilmesi şarttır:

- En başta toplumu oluşturan ailelerin ve bu ailede yetişen bireylerin ahlaklı olması gerekir.

* Coşkun Can Aktan, *“Toplam Ahlak Felsefesi Ve Toplam Ahlak Yönetimi”*, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2011.

- Toplumun yönetildiği siyasal sistem ve aynı zamanda ekonomik sistemin ahlaki olması gerekir.¹⁶
 - Toplumda mevcut tüm organizasyonların (kamusal organizasyonlar, özel organizasyonlar ve gönüllü organizasyonlar) ahlaki ilke ve standartlar dahilinde faaliyette bulunmaları gerekir.
 - Toplumda mevcut tüm mesleklerde (ticaret, sanayi ve hizmet sektöründeki tüm meslekler vs.) mesleğini icra eden kişilerin ahlaka uygun davranmaları gerekir.
 - Toplumu oluşturan tüm bireylerin ve kurumların ödev ve sorumluluk ahlakına uygun hareket etmeleri gerekir.
- Tüm bu açıklamalar çerçevesinde asıl vurgulamak ve ulaşmak istediğimiz noktaya gelmiş bulunuyoruz:

Temiz Toplum (Ahlaki Toplum) düzeni oluşturmak için tüm bireylerin, kurumların ve sistemin ahlaki ilke ve standartlara uygun davranmaları gerekir. Temiz Toplum amacına ulaşmak için başlıca şu alanlarda ahlakın tesis edilmesi gerekir:

- Toplum ahlakı,
- Sistem ahlakı,
- Meslek ahlakı,
- Organizasyon ahlakı,
- Ödev ve sorumluluk ahlakı,

Tüm bu alanlarda ahlaki ilke ve standartlar oluşturulmadan ve ahlaka uygun davranış ve eylemler olmadan, toplumda ahlaki düzenin tesis edilmesi çok güç olur. Zira, bir alandaki ahlaki erezyon ve çöküntü diğer alanları da kolayca etkisi altına alabilir. Bu anlamda ahlaksızlığı bir tür salgın hastalığa benzetebiliriz.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan hareketle *Toplam Ahlak (Total Ethics)* adını verdiğimiz kavrama ulaşılmış bulunuyoruz. Toplam ahlak kavramını , top-

¹⁶Özgürlükleri güvence altına almayan ve etkin bir şekilde korumayan hiç bir siyasal ve ekonomik düzen ahlaki değildir. Bu anlamda otokratik rejimlerin tamamı (diktatörlük, totaliterizm, sosyalizm, komünizm, faşizm vs.) gayri ahlaki rejimlerdir.

lumu oluşturan tüm birey ve kurumların “bütünsel olarak” ahlaki ilke ve standartlara uygun hareket etmesi anlamında kullanıyoruz.

III. AHLAKIN ÇEŞİTLİ BOYUTLARI

“Kaybetmeyi ahlaksız kazanca tercih et. İlkinin acısı bir an, ötekinin vicdan azabı bir ömür boyu sürer. Bazı idealler o kadar değerlidir ki, o yolda mağlup olman bile zafer sayılır. Bu dünyada bırakacağın en büyük miras dürüstlüktür.”

Xsentius

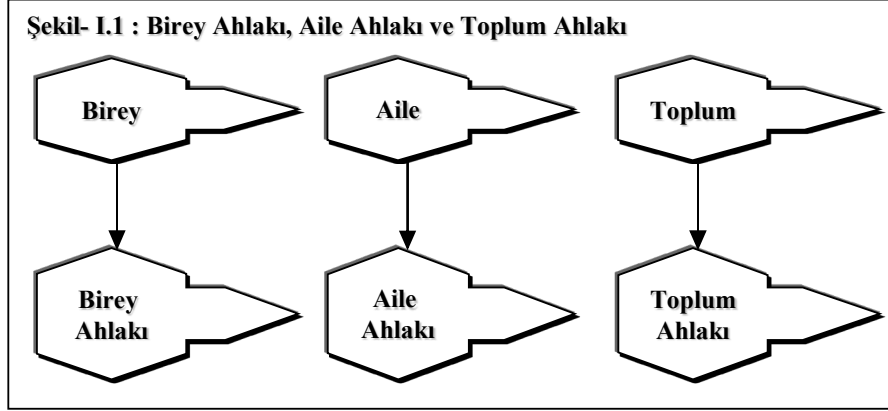
“Hiç bir miras dürüstlük kadar zengin değildir.”

William Shakespeare

Ahlak insanlararası ilişkilerde uyulması beklenen kuralları ve yapılması gereken görevleri belirtir. Bu bakımdan en başta bir ahlak türü olarak “birey ahlakı”ndan söz etmek gerekir. Birey ahlakında toplum üyelerinden beklenen iyi davranış kalıpları ve toplum içerisinde uyulması beklenen kurallar önem taşır. Doğru sözlülük ve dürüstlük, samimiyet, adil olmak, sabır ve sükunet sahibi olmak, alçak gönüllü olmak, fesat olmamak, kötü alışkanlık (kumar gibi) sahibi olmamak ve daha bir çok karakter birey ahlakını ortaya koyan değer yargılarıdır.

Birey ahlakı dışında bir de “aile ahlakı”ndan söz etmek gerekir. Aile ahlakı, bir toplumsal kurum olarak aile içerisinde uyulması beklenen davranış kurallarını ifade eder. Aile, hiç şüphesiz toplumun temelidir. Dolayısıyla aileyi oluşturan bireylerin aile kurumuna saygı duymaları, ahlaki davranış ve eylemlere önem vermeleri gerekir. En başta ailede karı ve kocanın birbirlerine saygılı davranmaları son derece önem taşır. Aile içinde şiddete başvurmama, zina yapmama ve saire ilkeler aile ahlakı açısından önem taşır. Karı ve kocanın birbirlerine olan davranışları kadar çocuklarına karşı da ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır. Anne ve babanın, çocuklarının ahlak sahibi bireyler olarak yetiştirilmesinde çok önemli rolleri ve görevleri bulunmaktadır.

Birey ve aile dışında tüm toplum üyelerinin değer yargıları, davranış kuralları, örf ve adetleri ise “toplum ahlakı”nı oluşturur. Toplum ahlakı (sosyal ahlak), kısaca toplumsal yaşama ilişkin ahlaki kurallarını ifade eder. (Bkz:Şekil-I.1.)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarımızda birey, aile ve toplum ahlakı olmak üzere üç ahlak türünü ele almış bulunuyoruz. Ahlak, esasen çok yönlü ve boyutlu bir kavramdır. Ahlakın ekonomik, sosyal, siyasal ve ekolojik olmak üzere dört ayrı boyutundan ve alt ahlak alanlarından söz edebiliriz. (Bkz: Şekil- I.2 ve Şekil- I.3.)

Ekonomik ahlak kavramı, ekonomik birimlerin davranış ve eylemlerinin belirli kurallara bağlı olması anlamına gelir. Ekonomi içerisinde insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mal ve hizmet üretimi yapılır. Müteşebbisler, üretim faktörlerini bir araya getirerek tüketicilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak üretim yaparlar. Piyasa ekonomisinde rol alan aktörleri esas alarak ekonomik ahlakın alt alanlarını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- *Üretici ahlakı.* Mal ve hizmet arz eden tüccar, sanayici, esnaf ve saire kimselerin çalışanlarına, müşterilerine, pay sahiplerine, topluma, doğaya ve çevre karşı olan ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.
- *Tüketici ahlakı.* Üretici kadar tüketicilerinde ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır. Tüketicilerin, en başta ürünleri çevreyi kirletmeyecek şekilde tüketmeleri gerekir. Bunun dışında tüketicilerin mal ve hizmet satın aldıkları organizasyonlara karşı ahlaki davranma sorumlulukları bulunmaktadır.
- *Organizasyon ahlakı.* Piyasa ekonomisinde mal ve hizmet arz eden tüm organizasyonların, ahlak alanında uymaları gereken kurallar olmak zorundadır. Organizasyon ahlakı, bazen “kurum ahlakı” ya da “şirket ahlakı” olarak da adlandırılmaktadır.

- *Liderlik ve yönetim ahlakı.* Özel teşebbüs sahiplerinin, bir diğer ifadeyle müteşebbislerin organizasyon içerisinde çok özel ahlaki görev ve sorumlulukları vardır. Organizasyon “sahipleri”, çalışanlardan daha farklı olarak daha geniş sorumluluklarla karşı karşıya bulunurlar. Lider ve üst yönetimin sadece çalışanlarına adil olmak, insani davranmak, çalışma koşullarını uygun hale getirmek vs. sorumlulukları dışında müşterilere, tedarikçilere, pay sahiplerine, çevreye, topluma karşı çok önemli ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.

- *İşçi ahlakı.* Organizasyon çalışanlarının da istihdam edildikleri firmaya karşı dürüst çalışma, araç ve gereçleri itinalı kullanma, gereksiz izin almama ve saire ahlaki görevleri vardır. Çalışanlar, müşterilere karşı davranış ve eylemlerinde de belirli ahlaki ilkeler ve standartlara uymak zorundadırlar.

Buraya kadar ekonomik ahlak kavramını açıklamış bulunuyoruz. Bir diğer ahlak boyutu “sosyal ahlak” olarak adlandırılabilir. Sosyal ahlak, toplumu oluşturan bireylerin ve ailelerin davranış ve eylemlerinde yapılması istenen (beklenen) değerleri, ilkeleri ve yargıları kapsar. Adam öldürme, fuhuş, ırza tecavüz gibi toplum yaşamında ortaya çıkan sorunlar bir suç olmanın ötesinde aynı zamanda ahlaki açıdan da örnek teşkil ederler.

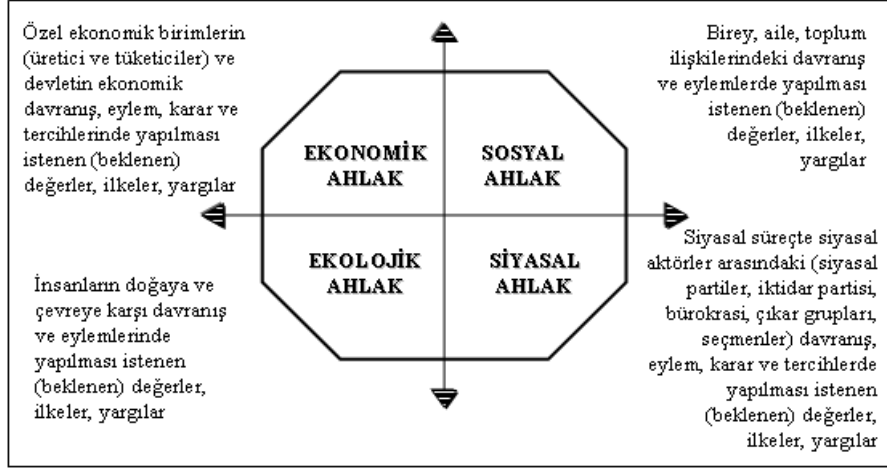
Bir diğer ahlak boyutu olarak “siyasal ahlak”dan sözedebiliriz. Siyasal ahlak, dar anlamda devlet yönetiminde olması gereken davranış ve eylemleri ifade eder. Daha geniş anlamda, siyasal ahlak deyince , bundan tüm siyasal aktörlerin (seçmen, hükümet, bürokrasi, siyasal partiler, çıkar grupları vs.) davranış, eylem, karar ve tercihlerinde uymaları istenen (beklenen) ahlaki ilkeler ve değerler anlaşılır. Bu tanıma paralel olarak, siyasal ahlakın başlıca şu alt alanlarından sözedilebilir:

- Hükümet ahlakı.
- Bürokrasi ahlakı,
- Çıkar ve baskı grupları ahlakı,
- Seçmen ahlakı,
- Siyasetçi ahlakı vs.

Son olarak bir diğer ahlak boyutu olarak “ekolojik ahlak”ı kısaca açıklamaya çalışalım. Ekolojik ahlak, insanların doğaya ve çevreye karşı olan sorumluluklarını ve bu alanda yapmaları gereken ya da uymaları gereken ilkeler ve değerleri içerir. Sokaklara tükürmemek, sigara izmaritlerini gelişigüzel her yere atmamak vs. bireylerin ahlaki davranışları için sadece bir kaç örnektir. Bunun dışında firmaların doğayı ve çevreyi kirletmeyecek

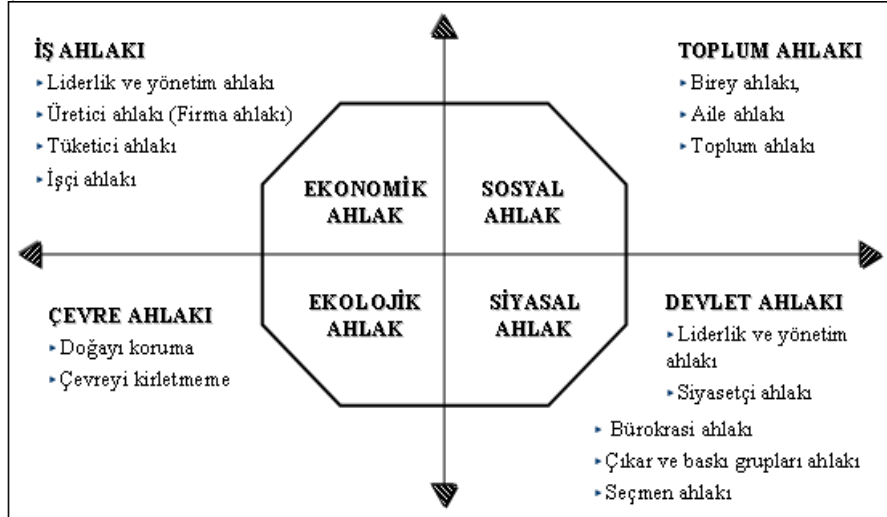
şekilde üretim yapmaları, “çevre dostu teknolojiler” kullanarak üretimde bulunmaları vs. çok önemli ahlaki sorumluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil I-2: Ahlakın Dört Temel Boyutu (1)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Şekil I-3: Ahlakın Dört Temel Boyutu (2)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

IV.TOPLAM AHLAK FELSEFESİ

Toplam ahlak felsefesi, sosyal düzen içerisinde tüm toplumsal yapı ve katmanlarda ve aynı zamanda toplumu oluşturan tüm birey ve kurumların davranış, tutum, karar ve tercihlerinde “bütünsel olarak” ahlaki kuralların ve kurumların varlığını araştırarak bir aksiyoloji dalıdır.

Toplam ahlak felsefesi, Temiz Toplum (Ahlaki Toplum) düzeni oluşturabilmek için sosyal yapıyı oluşturan tüm bireylerin, mesleklerin ve kurumların *bütünsel* olarak ahlak ilke ve standartlara uygun hareket etmelerinin önemi üzerinde durmaktadır. Sosyal düzenin sadece bir alanında ahlaki tesis etmek yeterli değildir. Örneğin, bir toplumda iş ahlakının oluşturulması tek başına çok anlamlı olmayabilir. Eğer sosyal yapı içindeki diğer kurumlarda ahlaki yozlaşma sözkonusu ise bu, ister istemez diğer alanlara da yayılma tehlikesi gösterir. Bu nedenle amaç, toplumu oluşturan tüm birey, meslek ve kurumlarda ahlaki tesis etmektir.

Bu çalışmanın ana mesajlarından birisi budur; yani, ahlaki *bütünsel* olarak tesis etmektir.

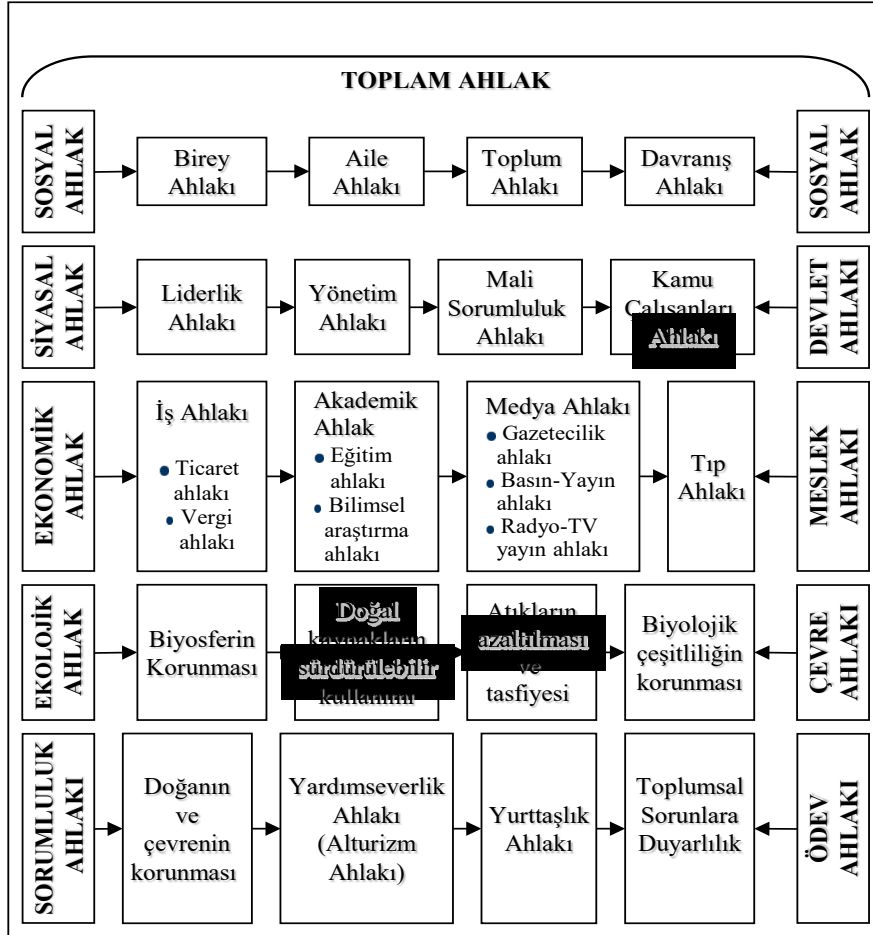
Toplam ahlak yönetimini uygulamaya geçmeden önce “toplum ahlak felsefesi”ni anlamak ve kavramak büyük önem taşımaktadır. Toplam ahlak konusunda başlıca şu ilkelerin benimsenmesi gerekir.

- Ahlak toplumun temelidir. Ahlak ve erdem olmadığı yerde toplumda dejenerasyon başlar.
- Ahlakın tek bir boyutu değil, tüm boyutları aynı derecede önemlidir ve toplumda ahlaki tesis etmek için gereklidir. Ekonomik ahlak, siyasal ahlak, sosyal ahlak, ekolojik ahlak ve sorumluluk ahlaki boyutlarının dikkate alınması son derece önemlidir. Ahlakın bu beş boyutu ve alt ahlak alanlarını dikkate alınmaksızın toplumda ahlaki tesis etmek mümkün değildir. (Şekil I-4.)
- Birey ve aile ahlakının yüksek olduğu toplumlarda eğer *sistem ahlaki* tesis edilmemiş ise o takdirde bireylerin zaman içerisinde gayri ahlaki davranış ve eylemlere yönelmeleri kaçınılmaz olabilir. Örneğin, mülkiyet özgürlüğünün olmadığı bir toplumda bireyler ortak mülkiyeti kötü

kullanabilir ya da şartlar elverdiği ölçüde ortak mülkiyetin bir bölümünü ya da tamamını gizli yollardan kendi mülkiyetlerine geçirmeye çalışabilirler. Aynı şekilde temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmamış olduğu bir toplumda devlet adına güç ve yetki sahibi olan kişilerin ve bazı nüfuz sahibi özel kişi ve kurumların gayri ahlaki davranışlarda bulunmaları sözkonusu olabilir.

- Liderlik ahlakının tesis edilmemiş olduğu bir toplumda bireylerin ahlaka uygun davranmaları beklenemez. Liderlik ahlakının olmadığı herhangi bir organizasyonda, organizasyon üyeleri de (hissedarlar, yöneticiler, çalışanlar vs.) zamanla ahlaka uygun olmayan davranışlara yönelebilirler.
- Organizasyonda liderlik ahlakı, yönetim ahlakı, insan ahlakı ve sistem ahlakı bir bütündür. Birinin mevcut olmaması organizasyon ahlakının bozulmasına neden olabilir. Tüm bu saydığımız unsurların tamamı önemlidir ve birbirini etkiler. Ancak tüm bu unsurların içinde “liderlik ahlakı” özellikle önemlidir.

Şekil I-4 : Toplam Ahlak Bileşenleri

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

V.TOPLAM AHLAK YÖNETİMİ

Toplam ahlak yönetimi, tüm organizasyonlarda ve tüm meslelerde ahlaki ilke ve kurallara uygun davranışlarda bulunmak ve aynı zamanda toplumda ödev ve sorumluluk ahlakını kurumsallaştırmak için gereklidir.

Toplam ahlak yönetiminin üç temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; organizasyon ahlakı, meslek ahlakı, ödev ve sorumluluk ahlakıdır.

Bilindiği üzere, organizasyon, insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretmek için faaliyette bulunan bir örgüte verilen isimdir. Organizasyonlar amaçlarına göre “kamu organizasyonu”, “özel organizasyon” ve “kar amacı gütmeyen gönüllü organizasyon” olmak üzere gruplara ayrılabilir. Buradan hareketle, organizasyon ahlakını kendi arasında şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- *Devlet ahlakı.* Kamusal organizasyonlarda ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Devlet ahlakına “*siyasal ahlak*” ya da “*piyasa dışı ahlak*” adı da verilir.
- *Şirket Ahlakı.* Özel organizasyonlarda ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Şirket ahlakı aynı zamanda “*firma ahlakı*”, “*işletme ahlakı*” olarak da adlandırılmaktadır.

Organizasyon ahlakından sözedince doğal olarak “*liderlik ve yönetim ahlakı*”na da değinmek gerekir. Zira, lider ve yönetim olmadan, organizasyon olmaz. Gerek devlet yönetiminde, gerekse özel organizasyonların yönetiminde liderlik ve yönetim ahlakı son derece önem taşımaktadır.

Toplam ahlak yönetiminin ikinci boyutu meslek ahlakıdır. “*Profesyonel Ahlak*” olarak da adlandırılan meslek ahlakı, herhangi bir mesleğe ilişkin ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Her mesleğin kendine özgü özellikleri ve dolayısıyla ahlak ilkeleri mevcuttur. Ticaret, sanayi, vs. alanında faaliyet gösteren kimselerden; serbest meslek faaliyetini icra eden avukat, doktor, diş hekimi, mühendis gibi meslek sahiplerine kadar tüm mesleki alanlarda ahlaki kuralların olması gereklidir. Bugün sayısız meslek bulunmaktadır ve tüm bu mesleklerde ahlaki ilke ve standartlar gereklidir.

Meslek ahlakını iş ahlakı ile karıştırmamak gerekir. İş ahlakı, iş dünyasındaki ahlak ilke ve standartlarını ifade eder. İş ahlakı, dar anlamda “*ticaret ahlakı*” olarak da adlandırılmaktadır.

Meslek ahlakının türleri olarak “*medya ahlakı*” ve “*akademik ahlak*” dan da söz etmek gerekir. Medya ahlakı, kitle iletişim araçlarının (radyo, televizyon, gazete vs.) kullanımındaki ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Akademik ahlak ise eğitim-öğretim alanındaki ahlaki ilke ve standartlardır.

Toplam ahlak yönetiminin bir üçüncü boyutu ise “ödev ve sorumluluk ahlakı”dır. Toplumda yaşayan bireylerin ve tüm organizasyonların (kamusal ve özel organizasyonlar) yaptıkları işleriyle ilgili sorumlulukları ve bunun yanısıra iş dışında topluma karşı olan sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin, işletmelerin vergilerini doğru ve eksiksiz olarak ödemeleri, doğayı ve çevreyi korumaları vs. sorumluluk ahlakına örnekler teşkil etmektedir. Aynı şekilde vatandaşların devlete karşı; devletin de vatandaşlara karşı ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra şimdi toplam ahlak yönetiminin uygulanması konusu ile ilgili olarak bazı bilgiler vermeye çalışalım.

Toplam ahlak yönetimini başarı ile uygulamak için sırasıyla şu işlerin yapılması gereklidir:

-İlk olarak toplam ahlak felsefesi konusunda üst yönetim bilgi sahibi olması önem taşımaktadır.

-İkinci olarak, toplam ahlak felsefesine üst yönetimin inancı ve bu konudaki kararlılığı gereklidir.

Bu iki şart “vizyon” ve “misyon” olarak adlandırılabilir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, öncelikle organizasyonda ahlak konusunda bir vizyona ve bu vizyona ulaşma kararlılığını ortaya koymuş olan bir “misyon”a ihtiyaç vardır. Her ikisi olmadan toplam ahlak yönetimini organizasyonda başarı ile uygulamak mümkün değildir.

-Üçüncü olarak toplam ahlak yönetiminin organizasyonda ne şekilde uygulanacağına ilişkin planlamanın yapılması gereklidir. Bu üçüncü aşama “strateji oluşturma” aşamasıdır. Toplam ahlak yönetimi konusunda stratejik planlama son derece önem taşımaktadır.

-Dördüncü olarak, toplam ahlak yönetimi konusunda organizasyonda kurumsal yapılanmanın (örgütlenmenin) gerçekleştirilmesi gerekir.

-Tüm bu işlemlerin ardından toplam ahlak yönetiminin organizasyonda uygulanmasına başlanılmalıdır.

-Son aşama ise ahlak konusunda sürekli gelişme ve iyileştirme çalışmalarının olduğu aşamadır. Ahlak, sadece bazı yasalar ya da kurallar ile sağlanamaz. Organizasyonda ahlak konusunda sürekli bir çabanın olması gerekir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan da yararlanarak toplam ahlak yönetiminin uygulanmasına yönelik strateji ve aksiyon planındaki aşamaları bir başka açıdan şu şekilde de sıralayabiliriz.

- İrade ve istek,
- Etkin liderlik ve yönetim,
- Ahlaki bildirgelerin hazırlanması,
- Eğitim,
- Ahlaki norm ve kurallar,
- Planlama,
- Uygulama,
- Etkin denetim mekanizmaları,
- Sürekli gelişme.

Tüm bunlar toplam ahlak yönetiminin başarıyla uygulanması için dikkate alınması gereken aşamalardır.

VI.SONUÇ

*“Hiç kimseye kötülük etmedim.
Yakınlarımı bahtsızlığa sürüklemedim.
Gerçek evinde alçaklık etmedim.
Kimseyi gücünün dışında çalıştırmadım.
Benim yüzümden kimse korku duymadı,
yoksulluk ve acı çekmedi, bahtsız olmadı.
Tanrıların kötü gördükleri şeyleri hiç bir zaman yapmadım.
Kölelere kötü muamele etmedim ve ettirmedim.
Kimseyi aç bırakmadım.
Kimseye göz yaşı döktürmedim.
Kimseyi öldürmedim ve kimsenin
kahpece öldürülmesini emretmedim.
Kimseye yalan söylemedim.*

*Hiç bir utandırıcı davranışta bulunmadım.
Zina etmedim.
Yiyecekleri pahalı ve eksik satmadım.
Terazinin dirhemi üzerine hiç bir zaman elimi bastırmadım.
Teraziyle tartarken hiç bir zaman hile yapmadım.
Süt çocuklarının ağızlarından sütü uzaklaştırmadım.
Hayvanları çalmadım.
Tanrının kuşlarını avlamadım.
Ölmüş balığı tutmadım.
Hiç bir arkın suyunu başka yöne çevirmediğim.
Ben temizim, temizim, temizim...”*

Ölümler Kitabı

(ESKİ MİSİR YAZITLARI'NDAN)¹⁷

Eski Mısır metinlerinden Ölümler Kitabı'nda yazılı olan bu dizeler toplumsal düzende ahlaki tesis etmenin “bütünsel” bir perspektife dayalı olması gerektiğini çok iyi özetler. Bir bireyin yalan söylememesi, hırsızlık yapmaması, başkalarına zulüm etmemesi gibi eylem ve davranışlar “birey ahlaki”nin gereğidir. Birey bir ailenin parçasıdır ya da unsurudur. Bu nedenle bireyin zaman ve mekan farklılıklarına göre değişmekle birlikte her toplumda var olan “aile ahlaki” ilkelerine de uygun davranması beklenir. Örneğin zina, genel olarak aile yaşamına uygun olmayan bir eylem ve davranış olarak kabul edilir. Öte yandan, bireyler toplum içerisinde değişik görevler üstlenmişlerdir. Yapılan iş ve üstlenilen göreve bağlı olarak çeşitli meslekler ortaya çıkmıştır. Ticaret, sanayi, hizmetler sektörü içerisinde sayısız meslek bulunmaktadır. Mesleklerini icra eden bireylerin toplumda genel olarak “gayri ahlaki” olarak nitelendirilen eylem ve davranışlardan kaçınmaları gerekir. Örneğin, yukarıdaki dizelerde de ifade edildiği üzere “terazinin dirhemi üzerine elini bastırarak” haksız kazanç elde etmek doğru değildir. Ticaret için geçerli olan bu ilke, diğer tüm meslekler için de farklı şekillerde geçerlidir. Bir tıp doktorunun, bir avukatın, bir gazetecinin, bir öğretmenin, mesleğini ifa ederken uyması gereken bazı kurallar vardır ve var olmalıdır. Öte yandan, bireyin içinde yaşadığı doğaya, çevreye, insanlara karşı da ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

¹⁷ Bkz: Hançerlioğlu,1975:219.

Örneğin, insanların kendileri dışındaki canlılara zarar vermeleri, doğayı ve çevreyi tahrip etmeleri kabul edilebilir mi?

Ölümler Kitabı'ndaki her dize ahlakın ne derece bütünsel olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyin ev, aile, iş yaşamında mutlaka bazı ahlaki ilkelere ve kurallara uygun davranması önem taşımaktadır. Aynı şekilde bireyin, içinde yaşadığı topluma, insanlara, diğer canlılara, doğaya ve çevreye karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Tüm bu ilkeler, ödev ve sorumluluklar "birey ahlakı", "aile ahlakı", "iş ahlakı", "ticaret ahlakı", "eğitim ahlakı", "çevre ahlakı" gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.

Bir bireyin kendisine karşı dürüst olması yetmez. Başkalarına karşı da dürüst olması gerekir. (birey ahlakı)

Bir anne-babanın çocuklarına karşı ödevleri ve sorumlulukları olduğu kadar, evlatların da ana babaya karşı ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır. (aile ahlakı)

Bir bireyin yaptığı iş ne olursa olsun doğruluk ve dürüstlükten ayrılmaması, başkalarının haklarına saygı göstermesi, haksız kazanç peşinde koşmaması gerekir. (iş ahlakı)

Bir doktorun hastaları ile yakından ilgilenmesi, sadece para kaygısı ile hareket etmemesi, hastalarına ait özel bilgileri başkalarına açıklamaması vs. ilkelere uygun davranması gerekir. (tıp ahlakı)

Bir politikacının, bürokratin ya da kamu görevlisinin kendisine ait olmayan kaynakları dikkatle harcaması, rüşvet almaması, başkalarını rüşvet vermeye zorlamaması, adam kayırmaması vs. ilkelere uygun davranışlar içerisinde olması gerekir. (yönetim ahlakı/siyasal ahlak)

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere bir toplumsal düzende ahlaktan söz edebilmek için o toplumu oluşturan tüm bireylerin, aile üyelerinin, değişik mesleklerde çalışanların vs. ahlaki kaygılarla davranış ve eylemlerini düzenlemeleri ve sınırlandırmaları gerekir.

Toplumu oluşturan bireylerin ahlaki davranış ve eylemlerde bulunmaları da tek başlarına yeterli olmayabilir. Çoğu zaman, toplumsal düzende

görülen gayri ahlaki davranış ve eylemlerin sorumluları olarak “oyuncular” görülür. Oysa, oyuncuların davranışlarını belirleyen kurallardır ve iyi kuralların tesis edilmemiş olduğu toplumlarda bireyler ister istemez gayri ahlaki davranış ve eylemlere yönelebilirler. Basit bir örnek verelim, kamu görevlisi giriş sınavları eğer nesnel (objektif) kurallara bağlanmamışsa, bu takdirde kayırma ve kollama eğilimleri artabilir. Örneğin, bir mülakat sınavı hiçbir şekilde nesnel bir sınav değildir. Dolayısıyla, sınavı yapanlar kendi akrabalarını, yakınlarını, eş-dostlarını kayırma eğilimi içerisinde olabilirler. Burada, oyuncuları ahlaksızlığa iten “sistem”dir. Oyunun kurallarının iyi tespit edilmemiş olması, bazı oyuncuları gayri ahlaki davranmaya sevk edebilir. Bu örnekten de pekala anlaşılacağı üzere, “sistem ahlaki” olmaksızın toplumsal düzende ahlaktan sözedilemez.

Özetle, ahlak bir bütündür. Eğer temiz bir toplum oluşturulmak isteniyorsa o takdirde toplumu oluşturan tüm bireylerin “ahlak” önceliğinin mevcut olması gerekir. Oyuncuların iyi ahlak sahibi olmalarında eğitimin ve dinin de rolü bulunmaktadır. Fakat, her ikisi de iyi ahlak için gerekli, fakat zorunlu şartlar olarak görülmemelidir. Bu konuda gerçek dünyadaki gözlemlerden sayısız örnekler bulunabilir. Örneğin, iyi eğitilmiş bir çok bireyin gayri ahlaki davranışları eğitimin ahlak için zorunlu bir şart olmadığını ortaya koymaktadır. Yine, ateist bir bireyin kendisine, aile üyelerine, içinde yaşadığı topluma, çevreye karşı dürüst ve saygılı davranışlar içerisinde olduğu gözlemlenebilir ve buradan hareketle dinin iyi ahlaka erişmek için mutlaka “gerekli şart” olmadığı sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, hem eğitim hem de din faktörü toplumsal düzende ahlakın tesis edilmesi ve kurumsallaştırılması için önemlidir ve asla gözardı edilemez.

Bizim bu çalışmada asıl vurgulamak istediğimiz konu ahlakın “bütünsel” olduğudur. Başka bir ifadeyle, ahlak mutlaka bütünsel bir perspektifle ele alınmalıdır. Temiz toplum için “toplum ahlak” son derece önemlidir.

Sonuç olarak; ahlaki bir toplumsal düzenin varolabilmesi ve kurumsallaşabilmesi için birey ahlakından sosyal ahlaka; ticaret ahlakından her türlü meslek ahlakına; siyasal ahlaktan medya ahlakına; akademik ahlaktan çevre ahlakına kadar tüm alanlarda ve mesleklerde ahlakın bir toplumun temeli olduğu bilincinin varolması gerekir. Ayrıca oyuncuların ahlaki davranmayabileceği varsayımını hiçbir zaman gözardı etmeksizin oyunun kurallarını adil ve ahlaki ilkeler çerçevesinde belirlemek gerekir. İnsan ahlakı kadar, sistem ahlakı da önem taşır. Bu çerçevede hem siyasal düzenin hem de ekonomik düzenin ahlaki temellerinin varolması gerekir.

KAYNAKLAR

Aktan, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Ahlak ve Ahlak Felsefesi, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.

Aktan, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.

Aktan, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Siyasal Ahlak, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.

Aktan, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Toplam Ahlak Yönetimi, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.

Aktan, Coşkun Can., Temiz Topluma Doğru: Toplam Ahlak, İstanbul: Zaman Kitabevi, 2004.